

| KULTURNÍ ZAHRADA

Mezi lidským tělem a dýchající zemí

O knihách *Kouzlo smyslů* a *Stávat se zvířetem* Davida Abrama.

JIRÍ ZEMÁNEK

„*Stávat se zemí. Stávat se zvířetem.*
A stávat se — touto cestou — plně člověkem.“
 David Abram

První kniha amerického filosofa, ekologa a vizionáře Davida Abrama *The Spell of the Sensuous* (1996; česky *Kouzlo smyslů*, DharmaGaia 2013) byla přijata jako přelomové dílo ekologické filosofie a etiky, které magicky převrací dichotomie mezi kulturou a přírodou, mezi tělem a myslí, a které před námi otevírá novou perspektivu *organického bytí*, jak to lapidárně charakterizoval významný americký filosof Max Oelschlaeger. Jinými slovy, Abram touto svou knihou otevřel možnost, jak bychom se v dnešní době planetární krize mohli znovu důvěrně spojit s větším pozemským společenstvím, rozšířit dimenze našeho lidství a začít účinně řešit současné bezprecedentní ekologické problémy.

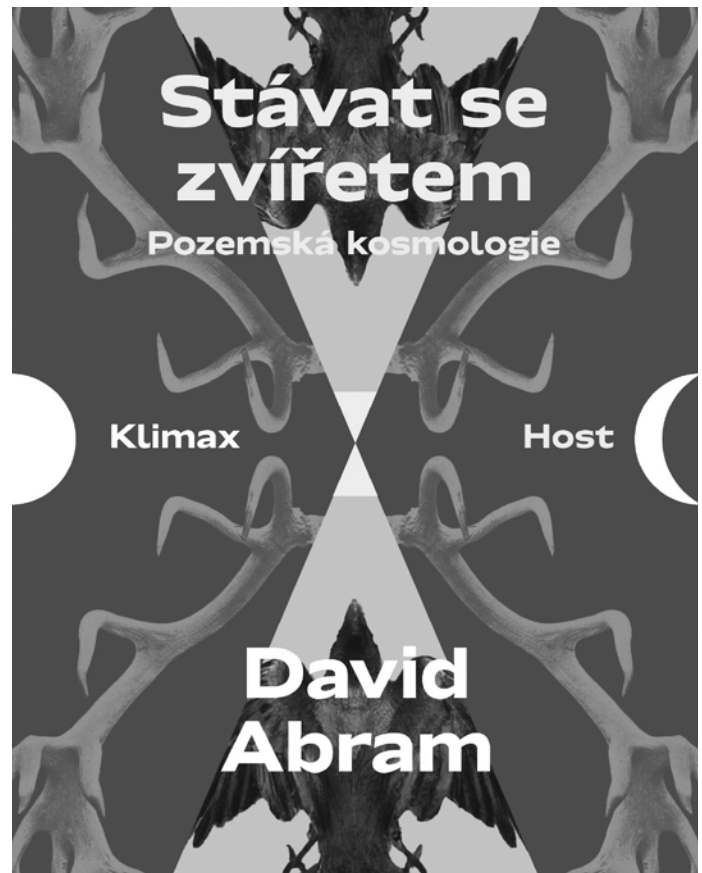
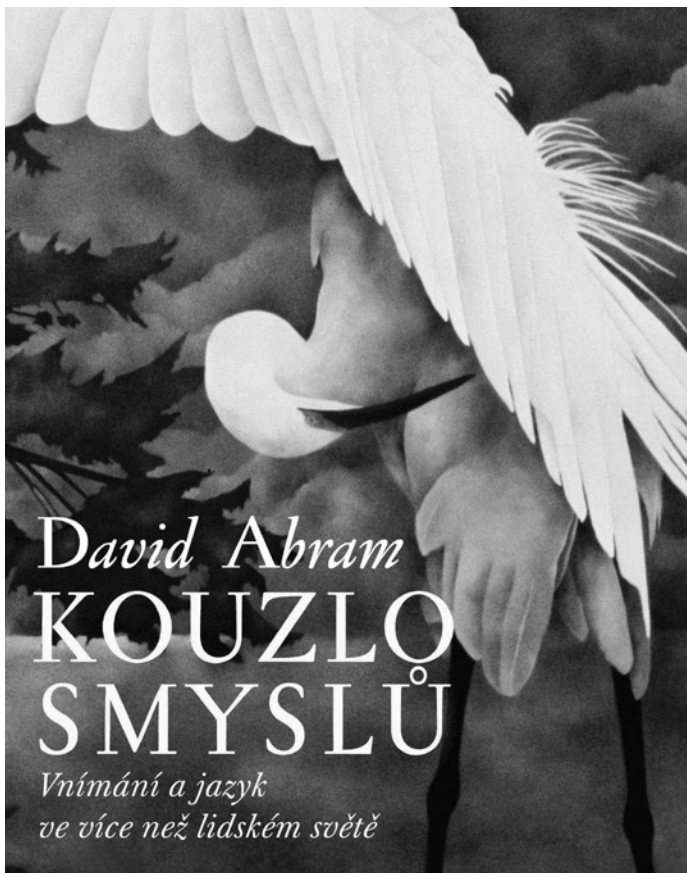
V *Kouzle smyslů*, které v nás znovu probouzí okouzlení životí a oduševnělostí *dýchající země*, se poprvé objevil Abramův dnes široce používaný termín *více než lidský svět*. Je to výraz pro veškerou pospolitost pozemského života, jenž v sobě zahrnuje lidstvo a jeho kulturu, ale zároveň je dalece přesahuje, a nabourává tím dnes obecně sdílený pocit antropocentrické nadřazenosti moderního člověka. V tomto smyslu se pro nás stala Abramova kniha skutečnou kulturní výzvou, kterou je možné formulovat asi takto: Jen když obnovíme naši příslušnost k širšímu společenství pozemských bytostí, můžeme začít formovat novou lidskou kulturu, která bude podporovat život a regenerovat zdevastované pozemské ekosystémy a zároveň smysluplně utvářet naše mezilidské vztahy — ustavovat nové formy lokálních společenství i planetární solidarity. Protože, jak píše Abram, „jsme lidmi jen v kontaktu a družnosti s tím, co je ne-lidské.“

Pro Davida Abrama se tedy étos a potenciál našeho lidství neozřejmuje naší lidskou výlučností, ale schopností naší participace, či chcete-li naší symbiózy s mimolidským světem. *Kouzlo smyslů*, jež čerpá z filosofické tradice západní fenomenologie, především z díla Maurice Merleau-Pontyho, a zároveň z bohatých animistických zkušeností četných domorodých kultur Severní Ameriky a Asie, je pojato především jako teoretické kompendium; autor v něm rigorózně filosoficky zkoumá témata, jako je ekologický potenciál západní fenomenologie, rozšířené chápání jazyka v kontextu více než lidského světa, vztah animismu a alfabety, odlišné chápání času a místa v alfabetské kultuře a v orálních kulturách a tak podobně. Toto přelomové filosofické opus magnum pomohlo katalyzovat vznik několika nových vědních oborů, jako je ekopsychologie, ekofenomenologie a ekolingvistika.

Vstoupit do vitální přítomnosti tohoto světa

Druhá kniha Davida Abrama *Becoming Animal* (2013), jejíž české vydání pod názvem *Stávat se zvířetem* připravilo brněnské nakladatelství Host, pokračuje v naznačené linii autorova filosofického uvažování, nicméně svým celkovým pojetím se od *Kouzla smyslů* výrazně liší. *Stávat se zvířetem* je více osobní, prožitková, literární a také, můžeme říci, praktická kniha. Abram v ní dává nahlédnout do svého osobního života, obsáhle představuje své rané školení u jednoho z tibetských dzankriů (čarodějů), své četné vlastní zkušenosti a poznatky i praktická doporučení a návody, jak se v krajině otevřít přímému prožitku animistického participačního vnímání. Jak probudit naše technologiemi zastřené a otupené zvířecí smysly a tělesně se vnořit do hloubek živé dýchající země. Jak si nejen uvědomit svou tělesnost, tajemnou hustotu a tíži vlastního těla, ale jak skrze tělo naslouchat větrům a vzorům počasí, ptákům, mrožům a losům, skalám a kamenům, domům a střešním trámům. Jak pocítit mnohohlasou výrazovou mluvu tohoto mnohotvárného pozemského kosmu, tu inteligenci beze slov, jelikož smysluplná řeč, jak autor tvrdí, není výhradním vlastnictvím nás lidí. Myšlenka (a tedy i sám jazyk) se nerodí v lidské lebce — je to tvořivost vlastní tělu jako celku, která spontánně vzniká z interakce mezi organismem a mnohovrstevnatou krajinou, jíž putujeme: „Pro plně tělesné zvíře může být jakýkoli pohyb gestem a jakýkoli zvuk může být hlasem, významuplným projevem světa. A proto také k mému vlastnímu lidskému tělu vše promlouvá!“

Abramova citlivost vůči vnímavosti a hlasům více než lidského světa se rozvinula především díky jeho školení u kouzelníků a šamanů domorodých orálních kultur, které částečně popisuje v druhé polovině své knihy, v jejímž závěru se zabývá záměrnou změnou našich smyslů, proměnou podoby i metamorfózou kultury. Příslušníci orálních kultur považují určitá zvířata, rostliny a také některé tvary krajiny za subjekty, které jsou schopné se vyjadřovat a s nimiž mohou vést rozhovor; učí se rozumět jejich enigmatické řeči a uvědomují si, že jazyk není naším lidským vlastnictvím, ale že je vlastností dýchající země a že my lidé se na něm pouze podílíme. Abram charakterizuje orální řeč jako proud podporovaný „větrem ošlehanou zemí“, jenž plyne skrze nás a který všechny subjekty více než lidského světa spojuje do vzájemných výměn, komunikací a symbióz. Síla orálního jazyka tedy nespočívá v re-prezentaci, ale „v jeho schopnosti se rozezpívat a navazovat kontakt s jinými bytostmi i s kosmem (...).“ Jeho „hlavním darem je vyzvat nás, abychom vstoupili do vitální přítomnosti tohoto světa — i do hluboké vzájemné přítomnosti, kterou pocítujeme mezi sebou.“

Obnova orální kultury

Zmíněná schopnost jazyka, díky níž naše těla mezi sebou i s ostatními bytostmi kolem rezonují, je podle Abrama základem a oporou všech jeho dalších rolí, které v našem moderním světě dnes zastává. Jde o nejstarší a nejdéle trvající v nás uloženou kulturní vrstvu, vrstvu domorodého vědomí, která utvářela lidskou komunikaci po 95 procent naší kulturní přítomnosti uvnitř biosféry a kterou si dnes velmi potřebujeme uvědomit. Jde o způsob prožívání, jemuž je lidský organismus nejlépe přizpůsoben, o způsob vědomí, který nejhluběji definoval naši představivost a inteligenci. „Bez sklonu se animisticky spojovat s každým aspektem našeho pozemského domova bychom jako druh nikdy nepřezili.“ Skutečnost, že participativní animistické prožitky dodnes zůstávají pro mnohé z nás přístupné i uprostřed technologického světa, podle Abrama naznačuje, že je v nich obsaženo něco základního pro samotné zdraví lidské bytosti, něco, co je nezbytné pro naši trvalou vitalitu jakožto druhu.

Proto David Abram vyhláší obnovu orální kultury. Orální kultura vyprávěných příběhů, která je neodmyslitelně lokální, je podle něj zapomenutým základem, který neustále podporuje ony abstraktnější kulturní vrstvy, jako je gramotná kultura knihy a digitální kultura počítače, jež jsou na ní

z hlediska své integrity obě závislé. Pokud totiž orální kultura degraduje, nezakotvená zprostředkovaná mysl kosmopolitní kultury knihy či globální kultury počítače ztrácí svou orientaci a zapomíná na svůj trvalý závazek vůči tělu a dýchající zemi. Abramův projekt obnovy orální kultury, jenž je blízký praxi nativismu australské ekofilosofky Freyi Mathews, je obsáhlý a představuje komplexní proměnu vzdělávání. V první řadě vyžaduje obnovu umění vyprávět a umění naslouchat a také umění vracet do místní krajiny příběhy.

David Abram je kouzelník, který převrací naše zažitá způsoby percepce a znovu před našima očima oživuje svět kolem nás, v němž každodenní věci získávají nový význam a smysl, novou překvapivou živost a zářivost. Nově nás učí vnímat stíny, gravitaci, hloubku, hmotu, vlastní tělo i mysl. Jeho úvahy o vlivu písma na naše smysly nebo jeho eseje o povaze jazyka jsou v tomto ohledu naprosto zásadní. Když popisuje elementární příbuznost mezi lidským tělem a živou zemí, vtahuje nás do jejich hloubek a odhaluje nám ztělesněnou pozemskou inteligenci, kterou se světem sdílíme. Jak říká v rozhovoru s Derrikem Jensenem (viz 7.G 1/2017): „Skutečně inteligentní je země, nikoli samo lidstvo.“ V době kulminace naší posedlosti umělou inteligencí má Abramův objev živé pozemské inteligence naprosto klíčový význam.

David Abram. Foto: Carmen Harris.

David Abram je kouzelník, který převrací naše zažité způsoby percepce a znovu před našima očima oživuje svět kolem nás, v němž každodenní věci získávají nový význam a smysl, novou překvapivou živost a zářivost. Nově nás učí vnímat stíny, gravitaci, hloubku, hmotu, vlastní tělo i mysl..

Vzduchozemě

Mým prvním setkáním s myšlenkami Davida Abrama byla jeho esej *Perceptuální důsledky Gaie*, kterou na sebe jako filosof v roce 1985 vůbec poprvé výrazně upozornil. Přišel v ní s fenomenologickým výkladem Lovelockovy hypotézy Gaia,

respektive s novým psychologickým výkladem atmosféry, tedy vzduchu, a také s revolučně novou interpretací našeho vnímání jako „stálého společenství nás a živého světa, který nás obklopuje“. Při čtení této eseje jsem si začal naplno uvědomovat, že nežijeme na zemi jako její pozorovatelé, ale že jsme v ní doslova ponořeni jako ryby v moři, respektive že ona *dýchající země*, jak Abram zemi nazývá, je také v nás; že naše těla, naše vnímání i naše mysl jsou vyjádřením neuvěřitelně komplexního metabolismu samotné země, jehož primárním médiem je vzduch. V knize *Stávat se zvířetem* David Abram nazývá Zemi (Earth) *Vzduchozemí* (Eairth), aby nám tuto skutečnost připomněl. „Vzduch je zapomenutou přítomností Země,“ říká jinde.

Až když si uvědomíme, že tak jako procházíme zemí, prochází země námi, že to není pouhá scéna, na níž hrajeme svá historická dramata, ani hromada surovin, které můžeme vytěžit, ale spíše živá organická matrice, v jejíž hlubinách žijeme a jíž jsme nedílnou součástí — matrice, která nás neustále živí, ovlivňuje a utváří (samy naše emoce, jazyk, představitivost a reflexe jsou, zdá se, vlastnostmi země), — teprve pak budeme schopni této tajemné bytosti, této Vzduchozemi, kterou domorodé kultury nazývaly a dodnes nazývají Matkou Zemí, projevovat náležitou úctu a začít s ní rozvíjet vzájemně prospěšné vztahy. Každopádně na tom závisí naše vlastní přežití.

Autor je historik umění, kulturní aktivista, překladatel a zakladatel spolku Pilgrim — Potulná univerzita přírody. Kontakt: sarvanga1@seznam.cz.

Literatura:

David Abram: „Perceptuální důsledky Gaie“. In: *Dharma Gaia, eseje o buddhismu a ekologii*. Editor Allan Hunt Badiner. CAD Press, Bratislava 1994; překlad: Antonín Konečný a Martin Solotruk, str. 63–75. Původní esej „The Perceptual Implication of Gaia“ vyšel původně v časopise *The Ecologist*, summer 1985.

„Skutečně inteligentní je země nikoli samo lidstvo“, rozhovor Derricka Jensena s Davidem Abramem. In: *Vše kolem mne jako já žije, cítí... / Cesty k regenerační kultuře*. Editor Jiří Zemánek. PILGRIM 2020; překlad: J. Zemánek, str. 21–66.

David Abram: *Kouzlo smyslů / vnímání a jazyk ve více než lidském světě*. DharmaGaia, Praha 2013, překlad Michaela Melchovská a Jiří Zemánek.

David Abram: *Stávat se zvířetem / Pozemská kosmologie*. Host, Brno 2024, překlad: Jiří Zemánek, redakce: Marek Sečkář a Aleš Antošík.